

સભ્ર (ધૈર્ય)

એક વાર રસૂલુલ્હાહ ﷺ કથ્રસ્તાન પાસેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા, જોયું કે એક સ્વી પોતાના બાળકની કબર પાસે બેસીને રડી રહી હતી. આપ ﷺ એ તેને કહ્યું : અલ્લાહથી ડરો અને સભ્ર કરો (ધૈર્ય રાખો). અતિશય દુઃખથી તે આપ ﷺ ને ઓળખી ન શકી, અને બોલી : જાઓ, પોતાનો રસ્તો પકડો. મને મારા હાલ પર છોડી દો. મારા જેવા દુઃખ સાથે તમારો પનારો પડ્યો નથી. આપ ﷺ આ વાત સાંભળીને આગળ વધી ગયા. લોકોએ તે સ્વીને કહ્યું કે આ અલ્લાહના રસૂલ ﷺ હતા. તે દોડતી આપ ﷺ ના ઘરે આવી અને માફી માગતા કહ્યું કે આપને હું ઓળખી ન શકી, મને માફ કરી દો. આપ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«إِنَّمَا الصَّابِرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَىٰ»

અર્થાત્, ધૈર્ય મુસીબતની શરૂઆતમાં કરવામાં આવે છે. (મુતાફિક અલયહિ) અર્થાત્ બજિત પર જ્યારે મુસીબત આવે તો તેણે ધૈર્ય દાખવવું જોઈએ, નહિં તો પાછળથી તો ધૈર્ય આવી જ જાય છે.

જ્યારે હજરત અમ્માર رضي الله عنه, તેમના પિતા અને માતાએ ઈસ્લામનો સ્વીકાર કર્યો, તો કાફિરોએ તેમને ખૂબ સત્તાવ્યા. આ જ સ્થિતિમાં એક વાર રસૂલુલ્હાહ ﷺ તેમના પાસેથી પસાર થયા અને ફરમાવ્યું :

«صَبَرَ أَلَّا يَأْسِرِ، فَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْجَنَّةُ» [الحاكم]

અર્થાત્, હે આલે યાસર ! ધૈર્યનો પાલવ મજબૂતીથી પકડી રાખો. નિશ્ચિતપણે તમારું ઢેકાણું જમત છે. (હાકિમ) આ લોકોએ ધૈર્યનું ચિરસ્થાયી ઉદાહરણ સ્થાપી દીધું. હજરત યાસર رضي الله عنه અને હજરત સુમૈયા رضي الله عنها કાફિરોના અત્યાચારો સહેતા-સહેતા શહાદતને વર્યા, જ્યારે કે હજરત અમ્માર رضي الله عنه પાછળથી એક યુદ્ધમાં જિહાદ કરતાં શહીદ થયા.

મુસીબતના સમયે બજિતએ સહન-શક્તિ દાખવવી જોઈએ. અલ્લાહના નિર્ણય પર રાજી રહેવું જોઈએ. અનુચિત રડારોળ અને હતાશાથી બચવું જોઈએ. નિરાશાથી બચવું જોઈએ અને અતિશય દુઃખમાં એવી હરકતો ન કરવી જોઈએ, જે શરીઅત અનુસાર જાઈજ (માન્ય) નથી અને ન તો મોઢેથી એવા બોલ કહેવા જોઈએ, જે ઉચિત અને યોગ્ય ન હોય. અલ્લાહ ત્રાયાલાનો ઈરશાદ છે :

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِيمَنُوا اسْتَعِنُوا بِالصَّابِرِ وَالصَّلَوةُ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾ الْبَقْرَةُ:

અનુવાદ : “હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! સભ્ર (ધૈર્ય) અને નમાજથી મદદ લો. અલ્લાહ ધૈર્ય કરવાવાળાઓની સાથે છે.” (સૂર: બકરહ, આ. ૧૫૩)

ધૈર્ય દાખવવું પયગંબરોનો ગુણ છે :

ધૈર્યના સંદર્ભમાં પયગંબરો ઉત્કૃષ્ટ નમૂનો છે. અહ્લાહના માર્ગમાં જેટલા આ લોકોને સત્તાવવામાં આવ્યા અને જેટલી ઉમદા રીતે દરેક પ્રકારની મુસીબતો આમણે સહન કરી તે કોઈ બીજાએ સહન કરી નથી. તેમણે આ માર્ગમાં ભૂખ-તરસની તીવ્રતા વેઠી, પરંતુ પોતાના માર્ગથી જરા પણ ન હટ્યા. લોકોની ગાળો ખાધી, મહેણાં-ટોણા અને ઉપહાસનો ભોગ બન્યા, જાહેરમાં તેમને ખરું-ખોટું કહેવામાં આવ્યું, પરંતુ ધૈર્યની સાથે બધું જ સહન કરતા રહ્યા. કેટલાક પયગંબરોને કરવતથી ચીરી નાખવામાં આવ્યા, મારવા-પીટવામાં આવ્યા, લોહીલુહાશ થઈ ગયા, પરંતુ ધૈર્ય અને અડગતાની સ્થિતિ એ રહી કે મોઢા પર ઊફ સુદ્ધાં ન આવી અને બદ્દ-દુઆના બદલે એ જ કહું કે હે અહ્લાહ ! મારી કોમને માર્ગદર્શન આપ, આ લોકો મને નથી જાણતા. અહ્લાહ ત્રાયાલાએ પયગંબરોના ગુણોનું વર્ણન કરતાં ફરમાવ્યું :

﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكَفَلِ كُلُّ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴾ ٨٥ ﴿ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الْأَصْلِحِينَ ﴾ ٨٦ ﴿ الْأَنْبِيَاءُ : ٨٥ - ٨٦ ﴾

અનુવાદ : “અને આ જ કૃપા ઈરમાઈલ અને ઈદ્રીસ અને જુલ-કિફલ (الصلى اللہ علیہ وسلم) ને આપવામાં આવી કે આ બધા ધૈર્યવાન લોકો હતા, અને તેમને અમે અમારી દયામાં દાખલ કર્યા કે તેઓ સદાચારોઓમાંથી હતા.”

(સૂર: અંબિયા, આ. ૮૫-૮૬)

બીજી જગ્યાએ ફરમાવ્યું :

﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمٍ مِنَ الرُّسُلِ ﴾ ٣٥ ﴿ الْأَحْقَافُ : ٣٥ ﴾
﴿ وَلَقَدْ كُذَّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كَذَبُوا وَأُوادُوا حَتَّىٰ أَنْتُمْ نَصَرَنَا ﴾ ٣٤ ﴿ الْأَنْعَامُ : ٣٤ ﴾

અનુવાદ : “તમારાથી પહેલા પણ ઘણા રસૂલોને ખોટા ઠેરવવામાં આવી ચૂક્યા છે, પરંતુ આ ઈન્કાર પર અને એ તકલીફો પર જે તેમને પહોંચાડવામાં આવી, તેમણે ધૈર્ય દાખયું, ત્યાં સુધી કે તેમને અમારી મદદ પહોંચી ગઈ.” (સૂર: અન્ઝામ, આ. ૩૪)

હજરત ઐયૂબ (عليه السلام) નો ઉલ્લેખ કરતાં અહ્લાહ ત્રાયાલાએ ફરમાવ્યું :

﴿ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا تَعْمَلُ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴾ ٤٤ ﴿ ص: ٤٤ ﴾

અનુવાદ : “અમે તેને ધૈર્યવાન જોયો, સૌથી શ્રેષ્ઠ બંદો, પોતાના રબ તરફ ખૂબ રજૂ થનાર.”

(સૂર: સોદ, આ.૪૪)

પરીક્ષા પહેલાં હજરત ઐયુબ ﷺ ખૂબ સંતાનોવાળા અને સુખ-સંપત્તિ હતા, પરંતુ અલ્લાહ તુઝાલાએ જ્યારે તેમને પરીક્ષામાં નાખ્યા, તો બધી ધનદોલત છીનવાઈ ગઈ, બાળકો સાથ છોડી ગયા. માત્ર આપ ﷺ ના પત્નીએ પૂર્ણ વફાદારીની સાથે આપનો અંત સુધી સાથ આપ્યો. વર્ષો સુધી આપ જુદા-જુદા રોગોના ભોગ બન્યા. પરંતુ કયારેય પણ આપના મોઢેથી હરફ સુદ્ધાં ન નીકલ્યો, બલ્કે અલ્લાહની પ્રશંસા અને સ્તુતિ તેમજ તેની કૃતજ્ઞતા આપ ﷺ ની જીબથી વ્યક્ત થતા રહ્યા. ધૈર્ય અને સંયમનું આ મહાન દાખાંત લોકો માટે રહેતી દુનિયા સુધી દીવાદાંડિનું કામ આપતું રહેશે. અલ્લાહ તુઝાલાએ હજરત ઐયુબ ﷺ ના ધૈર્યના બદલામાં તેમની બધી મુસીબતોને દૂર કરી દીધી. તેમને પહેલાથી વધારે રૂપ-રંગ આપ્યા, સદાચારી સંતાનો પ્રદાન કર્યા અને ધન-દોલતથી નવાજ્યા. અલ્લાહ તુઝાલાનો ઈરશાદ છે :

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ، وَمِثْلَهُمْ مَعْهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لِأُولَئِكَ الْأَلَّبَبِ ﴾ ٤٣ ص:

અનુવાદ : “અમે તેને તેના કુટુંબીજનો પાછા આપ્યા અને તેમના સાથે એટલા જ વધારે અમારા તરફથી દયાના રૂપમાં, અને બુદ્ધિ અને સમજ ધરાવનારાઓ માટે બોધપાઈ રૂપે.” (સૂર: સોદ, આ.૪૩)

ધૈર્યની ફરીલત :

અલ્લાહ તુઝાલાએ ધૈર્ય કરવાવાળાઓ માટે મહાન સવાબ (પુરુષ) અને મગફિરતની ખુશખબર આપી છે. ફરમાવ્યું :

﴿وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ١٥٥ إِنَّ الَّذِينَ إِذَا أَصَبَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَجِعونَ ١٥٦ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوةٌ مِّنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهَتَّدُونَ ١٥٧ - ١٥٥ الْبَقْرَةُ ١٥٧﴾

અનુવાદ : “તેમના પર જ્યારે કોઈ મુસીબત આવે છે, તો કહે છે – અમે અલ્લાહના જ છીએ અને અલ્લાહ તરફ જ પાછા ફરીને જવાનું છે. – એમને ખુશખબર આપી દો કે તેમના પર તેમના રબ તરફથી ખૂબ બક્ષિસ હશે, તેની રહમત (દયા) તેમના પર છત્રધાયા કરશે અને આવા જ લોકો સીધા માર્ગ પર છે.”

(સૂર: બકરહ, આ.૧૫૫-૧૫૭)

બીજી જગ્યાએ ફરમાવ્યું :

﴿إِنَّمَا يُؤْفَى الصَّابِرُونَ أَجْرًا هُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ١٠ الزمر: ١٠﴾

અનુવાદ : “ધૈર્ય કરવાવાળાઓને તો તેમનો બદલો અપાર આપવામાં આવશે.” (સૂર: જુમર, આ.૧૦)

રસૂલુલ્હાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«وَمَا أُعْطِيَ أَحَدٌ عَطَاءً خَيْرًا وَأَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ» [متفق عليه]

અર્થાત્, વૈર્યથી ઉત્તમ અને વ્યાપક પ્રદાન કોઈને આપવામાં આવ્યું નથી. (મુતાફિક અલયાહી)

એક બીજુ રિવાયતમાં છે :

«مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ، وَلَاَصَبٍ، وَلَا حُزْنٍ، وَلَا أَذًى، وَلَا غَمٌ حَتَّى الشُّوكَةُ يُشَاهِدُهُ إِلَّا كَفَرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ» [متفق على ذلك]

અર્થાત્, કોઈ મુસલમાનને જો કોઈ તકલીફ કે બીમારી કે દુઃખ અને રંજ થાય છે, ત્યાં સુધી કે તેને કોઈ કાંટો પણ વાગે છે, તો અલ્લાહ ત્રાયાલા તેને તેની ભૂલોનો કફફારો (પ્રાયશીષિત) બનાવી દે છે. (મુતાફિક અલયાહી)

વૈર્યના અનેક સ્વરૂપો અને અવસરો છે : જેમ કે –

★ અલ્લાહના આદેશો પર અમલ અને તેનું આજ્ઞાપાલન, મજબૂત ઈરાદા અને નિર્ધાર તેમજ સંઘર્ષ અને સક્રિય રીતે કાર્યનો તકાદો કરતા હોય છે. જો વ્યક્તિમાં વૈર્યની ભાવના ન હોય, તો અલ્લાહના આદેશો પર અમલ અને તેનું આજ્ઞાપાલન ખૂબ મુશ્કેલ કામ છે. અલ્લાહ તરફથી સોંપવામાં આવેલ કર્તવ્યોને સારી રીતે પૂરા કરવા વૈર્ય વગર સંભવ નથી. અલ્લાહે પોતાના નભી મુહમ્મદ ﷺ ને સંબોધન કરતાં ફરમાવ્યું :

﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُمْ﴾ الكهف: ٢٨

અનુવાદ : “અને પોતાના હદ્યને એ લોકોના સાંનિધ્ય પર સંતુષ્ટ રાખો, જેઓ પોતાના રબની પ્રસંગતાના અભિલાષી બનીને સવાર-સાંજ તેને પોકારે છે, અને તેમનાથી નજર ન ફેરવો.” (સૂર: કહ્ફ, આ. ૨૮)

બીજુ જ્યાએ ફરમાવ્યું :

﴿وَامْرُ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ طه: ١٣٢

અનુવાદ : “પોતાના ધરવાળાઓને નમાઝની તાકીદ કરો અને પોતે પણ તેના પાબંદ રહો.”

(સૂર: તા-હા, આ. ૧૩૨)

★ વ્યક્તિ જ્યારે કોઈ ગુનાનું આચરણ કરે છે, તો એકદમ નથી કરતો, બલ્કે શૈતાન તેને પહેલા લલચાવે છે અને ગુનાને તેના સામે આકર્ષક બનાવીને પ્રસ્તુત કરે છે. આ જ એ અવસર હોય છે કે જો વ્યક્તિમાં

ધૈર્ય અને મક્કમતા ન હોય, તો લપસી જાય છે અને ગુનાનું આચરણ કરી બેસે છે. એ ધૈર્ય અને મક્કમતા જ છે, જે તેને ગુનાના નજીક નથી જવા દેતા અને તેને અલ્લાહના આજ્ઞાપાલન પર અડગ રાખે છે. આ જ અડગતા અને મક્કમતા ધૈર્ય છે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું કે સૌથી ઉત્તમ જિહાદ કરવાવાળા એ લોકો છે, જેઓ એ વસ્તુઓને છોડી દે છે, જેની અલ્લાહ ત્રાલાએ મનાઈ કરી છે અને સૌથી શ્રેષ્ઠ જિહાદ પોતાના નફ્સ (મન) સાથે જિહાદ છે. (તબરાની)

- ★ બીમારી પર ધૈર્ય રાખવું પણ દફનિશ્ચય અને સંકલ્પની વાત છે. જ્યારે વ્યક્તિને બીમારી લાગુ પડે, તો હિંમતથી તેનો સામનો કરે અને એમ વિચારે કે અલ્લાહ ત્રાલાએ મારી આ રીતે પરીક્ષા કરી છે, તેથી નિરાશ ન થાય અને ન ફરિયાદ કરે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«مَنْ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَكَتَبَهَا فَلَمْ يَشْكُمَا إِلَى النَّاسِ كَانَ حَقًا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَغْفِرَ لَهُ» [طબાની]

અર્થાત્, જેના પર કોઈ આર્થિક કે શારીરિક મુસીબત આવે અને તે તેને ચુપચાપ સહન કરે અને કોઈનાથી ફરિયાદ ન કરે, તો તેના પર અલ્લાહનો હક્ક છે કે તે તેની મગફિરત ફરમાવી દે. (તબરાની)

બીમારી પર ધૈર્ય દાખવવું તેના માટે જમતમાં પ્રવેશનું કારણ બની જશે. હજરત (ઉમ્મે ઝફર સહાબીયા ﷺ) ને વાઈ (Epilepsy)ની બીમારી લાગુ પડી ગઈ. તેઓ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની પાસે આવ્યા અને દરખાસ્ત કરી કે અલ્લાહ ત્રાલાને હુઆ કરો કે આ બીમારી દૂર થઈ જાય, તો આપ ﷺ એ તમને ફરમાવ્યું કે જો તમે ધૈર્ય રાખો, તો તમારા માટે જમત છે અને જો ઈચ્છો તો હું અલ્લાહ ત્રાલાને હુઆ કરું કે તે તમને રોગ-મુક્ત કરે. તેમણે બીમારી પર ધૈર્ય કરીને જમતની પ્રાપ્તિને ગ્રાધાન્યતા આપી. (મુત્તાફિક અલયહી) હદીસે-કુદસી છે :

«إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِحَبِيبَتِيهِ فَصَبَرَ عَوْضَتُهُ مِنْهُمَا الْجَنَّةُ يُرِيدُ عَيْنَيْهِ» [بخاري]

અર્થાત્, જ્યારે હું કોઈ બંદાને આંખોની બીમારીની પરીક્ષામાં ગ્રસ્ત કરું દૂં અને તે તેના પર ધૈર્ય કરે છે, તો હું તેની બંને આંખોના બદલામાં જમત આપું દૂં. (બુખારી)

- ★ મુસીબત પર ધૈર્યનો બદલો જમત છે : રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું : અલ્લાહ ત્રાલા ફરમાવે છે :

«مَا لِعَبْدٍ يَالْمُؤْمِنِ عِنْدِي جَزاءٌ، إِذَا قَبضْتُ صَفِيفَيْهِ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا ثُمَّ أَحْتَسَبَهُ إِلَّا الْجَنَّةُ» [بخاري]

અર્થાત્, મારા એ મોમિન બંદા માટે, જેની દુનિયામાંથી કોઈ પ્રિય વસ્તુ કબજે કરી લઉં અને તે સવાબ (પુષ્ય)ની નિયતથી તેના પર ધૈર્ય દાખવે, તો મારા ત્યાં જે બદલો છે, તે જમત છે. (બુખારી)

હજરત અલી رض નું કથન છે કે જો તમે અલ્લાહના નિર્ણય પર ધૈર્ય દાખવો, તો અલ્લાહ તેનો બદલો આપે છે અને જો તેના નિર્ણય પર રડારોડ કરો, તો ગુનો અનિવાર્ય બને છે.

- ★ નિર્ધનતા અને તંગી પર ધૈર્ય ‘ઉસ્વઅે-રસૂલ’ (રસૂલુલ્લાહ صل નો આદશી) છે. આ હુનિયામાં બધાની સ્થિતિ સરખી નથી હોતી. એ જ ગ્રમાણે દરેકની સ્થિતિ હંમેશા એક સરખી રહેતી પણ નથી. તેથી મોભિનની એ ઓળખ હોવી જોઈએ કે જ્યારે અલ્લાહ સુખ અને સંપત્તા પ્રદાન કરે, તો તેનો શુક અદા કરે (આભાર વ્યક્ત કરે) અને જ્યારે તંગી અને ગરીબી હોય, તો તેને અલ્લાહના નિર્ણય તરીકે સ્વીકારીને ધૈર્ય દાખવે, ન નિરાશ થાય અને ન હાથ-પગ તોડીને બેસી જાય અને ન તો અલ્લાહ પર આરોપ ઘડવા લાગે. હજરત આઈશા رض ની રિવાયત છે કે બંધે મહિના વિતી જતા હતા, રસૂલુલ્લાહ صل ના ઘરમાં ચૂલ્હો સળગાવવાની નોબત ન હતી આવતી. ખજૂર અને પાણીથી અમે અમારી જરૂરતો પૂરી કરી લેતા હતા. (મુતાફિક અલયહિ)
- ★ લોકોએ આપેલ કન્ડગત અને તકલીફો પર ધૈર્યની મદદથી કાબૂ પ્રામ થઈ શકે છે. રસૂલુલ્લાહ صل એ ફરમાવ્યું :

«الْمُسِلِّمُ إِذَا كَانَ مُخَالِطًا النَّاسَ وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ خَيْرٌ مِنْ الْمُسِلِّمِ الَّذِي لَا يُخَالِطُ النَّاسَ وَلَا يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ» [તરમ્દી]

અર્થાત્, એ મુસલમાન, જે લોકો સાથે હળો-મળો છે અને તેમણે આપેલ તકલીફો પર ધૈર્ય દાખવે છે એ મુસલમાનથી સારો છે, જે ન લોકો સાથે હળો-મળો છે અને ન તેમણે આપેલ તકલીફો પર ધૈર્ય દાખવે છે. (તિરમિજી)

ધૈર્ય પર પ્રોત્સાહિત કરવાવાળી બાબતો :

- ★ એ વાતની સભાનતા કે હુનિયાનું જીવન થોડા સમયનું છે, આ હંમેશા નહીં રહે.
- ★ એ વાતની સભાનતા કે માનવી પર છેવટે અલ્લાહનો અધિકાર છે અને છેવટે તેના તરફ જ પાછ ફરીને જવાનું છે.
- ★ એ વાતનો પૂર્ણ વિશ્વાસ કે અલ્લાહ તખાલા ધૈર્ય કરવાવાળાને સર્વોત્તમ બદલો પ્રદાન કરશે. ફરમાવ્યું :

﴿وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِإِحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ ﴿ ٩٦ ﴾ ﴿الحل﴾

અનુવાદ : “અને અમે અવશ્ય ધૈર્યથી કામ લેવાવાળાઓને તેમનો બદલો તેમના સર્વોત્તમ કાર્યો અનુસાર આપીશું.” (સૂર: નહલ, આ.૮૬)

- ★ એ વાતનો વિશ્વાસ કે અલ્લાહની મદદ અને સહાયતા નજીક જ છે અને દરેક મુશ્કેલી પછી આસાની અને દરેક તંગી પછી સંપત્તા અવશ્ય આવશે. ઉપરાંત, જગ્યા (બદલા)ના સંદર્ભમાં અલ્લાહનું વચન તદ્દન સત્ય છે –

﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴾٥ ﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴾٦﴾ **الشرح: ٥ - ٦**

અનુવાદ : “બસ, હકીકત એ છે કે તંગીની સાથે વિપુલતા અને સમૃદ્ધિ પણ છે. નિઃસંદેહ, તંગીની સાથે વિપુલતા અને સમૃદ્ધિ પણ છે.” (સૂર: નશરહ, આ. ૫-૬)

- ★ અલ્લાહથી હંમેશા મદદ માંગતા રહેવું અને તેના શરણની યાચના કરતા રહેવું. ધૈર્ય એ ભાવના સાથે દાખવવામાં આવે કે અલ્લાહ આપણા સાથે છે અને આપણે તેની દેખરેખમાં છીએ, તે આપણાથી ગાંફલ નથી. અલ્લાહનું કથન છે :

﴿وَاصْرِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾٤٦﴾ **الأنفال: ٤٦**

અનુવાદ : “ધૈર્યથી કામ લો, ચોક્કસ અલ્લાહ ધૈર્ય કરનારાઓની સાથે છે.” (સૂર: અન્ઝાલ, આ. ૪૬)

- ★ ધૈર્યવાન અને દઢ-નિશ્ચય લોકોનું અનુસરણ, વિશેષદ્વારે પથંગંબરોનું અનુસરણ અને અનુકરણ.
- ★ ભાગ્ય પર ઈમાન કે સારું-ખરાબ ભાગ્ય અલ્લાહ ત્રાયાના તરફથી છે. અલ્લાહ ત્રાયાનો ઈરશાદ છે :

﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّنْ قَبْلِ أَنْ تَنْبَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ﴾٢٢﴾ **الحديد: ٢٢**

અનુવાદ : “કોઈ મુસીબત એવી નથી, જે જમીન પર, અથવા તમારી પોતાની જાત પર અવતરિત થાય અને અમે તેને પેદા કરતાં પહેલા એક ગ્રંથમાં (ભાગ્ય-લેખ)માં લખી ન રાખી ન હોય. આવું કરવું અલ્લાહ માટે ખૂબ સરળ કામ છે. (આ બધું એટલા માટે છે કે) જેથી જે કંઈપણ નુકસાન તમને થાય તેના પર તમે હતાશ ન થાઓ અને જે કંઈ અલ્લાહ તમને પ્રદાન કરે તેના પર ફૂલાઈ ન જાઓ.”

(સૂર: હદીદ, આ. ૨૨-૨૩)

માનવીએ ઉતાવળ, ગુસ્સો અને અત્યંત દુઃખ, વંચિતતાની લાગણીથી બચવું જોઈએ અને અલ્લાહની દયા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

